

ЖАНРОЛОГІЯ

Г.І. Віват

Одеський державний медичний університет

ПОЕТИКА ЖАНРУ МОЛИТВИ В ЛІРИЦІ ВАСИЛЯ СТУСА

Часом людину, яка усвідомлює своє нехай і тимчасове безсилля перед обставинами життя, розбурханими стихіями, смертельними хворобами, небезпеками, огортає відчай. Однак навіть у критичних безнадійних ситуаціях кожна людина плекає надію. У такі хвилини, мабуть, душа кожної людини найбільше відкрита Космосові, і кожен індивідуум готовий подумки чи вголос просити про допомогу чи захист. Розглядаючи категорію надії з філософської точки зору Т. Салига зазначив: “Філософи кажуть, що містерія надії “не допускає до самогуби і снує нитки вічного”, що вона “перекидає мости до майбутнього і до надчасового” [12, с.31]. Так, певне, народились молитви. Слово “молитва” походить від слова “молити”, тобто “просити смиренно, покійно і старанно” [7, с.341]. Існують різні дефініції молитви. Наприклад, Ірина Бетко вважає, що молитва є сокровенним виявом релігійного духу, тому й стала фундаментальною складовою будь-якого культового дійства і своєрідним зверненням людини до Бога в пошуках істини [1, с.117]. Молитися Богу (за Далем), “усвідомлюючи мізерність свою перед Творцем, приносити Йому покаєння своє, любов, вдячність і прохання за майбутнє” [7, с.341]. Т. Салига вважає, що сьогодні найчастіше жанр молитви трактують за визначенням Є. Дулумана, себто як “особистісне інтимне, таємне спілкування людини з Богом; як щире й відверте висловлення своїх піднесених почуттів перед найвищою у світі істотою; як очищення думки від усього другорядного й стороннього; як благоговійне розчинення свого “я” в об’єкті поклоніння” [12, с.20]. А І. Ісіченко впевнений, що класичним визначенням молитви в православній традиції вважається формула, запропонована св. Іоаном Дамаскіним: “Молитва є піднесення розуму до Бога або ж прохання у Бога того, що потрібно” [8, с.5].

Отже, молитва – твір релігійно-медитативного спрямування. Тобто через молитву людина спілкується з Богом. Молячись, людина просить Всевишнього задовольнити її потреби. Здавалось би, що молитва має цілком прагматичний характер. Однак, молячись, людина замислюється над буттям своїм та своїх рідних і близьких, над правильністю вчинків, думок, поривань. Тобто під час молитви індивідуум свідомо чи підсвідомо здійснює самоаналіз життєвих перипетій, глибше осмислює сферу людського буття, його сенс, прагне до морального очищення, духовного самовдосконалення.

Молитва як жанр наявна в усіх літературах світу. Присутня вона в поезії Ш. Бодлера, Й.В. Гете, Г. Аполлінера, П. Елюара. Знаходимо її у М. Лермонтова, А. Ахматової, Х. Ботева, Ю. Чеховича, М. Емінеску. Художні реалізації молитви присутні й у ліриці багатьох українських митців, особливо тих, кому притаманне релігійно-ідеалістичне світовідчуття. На думку Т. Салиги, жанр молитви в українській поезії утвердили Т. Шевченко й П. Куліш, “вони розширили її жанрово-естетичні границі. Після них молитва “запрацювала” як вельми мобільний жанр, з допомогою якого порушувалася не тільки містична проблематика, але й проблематика найрізноманітніших суспільних виявів” [12, с.19]. З цим твердженням важко не погодитись, адже молитовна поезія наявна у творчості Є. Маланюка. Ряд поетичних творів об’єднано автором під назвою “Молитви”: “Молитва (Вчини мене бичем твоїм)”, “Молитва (За олов’яними важкими небесами)”, “Молитва (Воркував голубий Йордан за її плечима...)”. Під назвою “Молитва” зустрічаємо поезії у М. Антіоха, Б-І. Антонича, М. Боєслава, Б. Бойчука, Ю. Буряківця, Марти Калитовської, Наталі Лівницької-Холодної, Р. Лубківського, І. Лучука, Оксани Лятуринської, О. Ольжича, М. Руденка, Є. Сверстюка, М. Ситника, О. Стефановича, Р. Хоркавого, Б. Чепурко, Д. Чередниченка, Г. Штоня та багатьох інших. Є також ціла низка віршів, які за номінативними та жанровими ознаками можна віднести до молитви. Наприклад “Сповідь” Зореслава (о. Севастена Собола), “Перед Маріїним обличчям...” Ірини Калинець, “Акафіст”, “Євангеліє піль” Є.Маланюка, “Вечірня пісня” Б.Чепурка, “Отче наш” В. Яніва. Цікавими в цьому плані є також переспіви псалмів (90-го, 125-го, 132-го, 138-го, 139-го) П.Гулака-Артемовського, “Псалми” Наталі Давидовської, “Давидові псалми” Ліни Костенко, “Білі псалми” В.Кордуна, “Варіація першої Давидової псалми” П. Куліша, “Псальма” І. Мазепи, “Псалми степу” Є. Маланюка, “Покаяльні псалми” Д. Павличка, “Псалом” М. Старицького, “Псалми Русланові” М. Шашкевича, “Псалми Давидові” Т. Шевченка.

Викликають інтерес ряд поезій і В. Стуса, написаних у жанрі молитви. З огляду на цю грань його творчості Ю. Шевельов зазначив: “Поети шістдесятих років – Голобородько, Вінграновський, Костенко, Драч та інші, як і їхні однолітки в російській поезії, принесли у своїй творчості помітний нахил до “депоетизації поезії” або, коли хочете, до поетизації позірно непоетичного. У цьому сенсі Стус – людина свого покоління. Вирізняє його й прокладає міст між двома його манерами підкреслено, виразно відчутна напруга, екстатичність. Тому його поетичний стиль веде до молитви, його антипоетичний стиль до химерного гротеску” [15, с.383]. Отже, у доробку В. Стуса є ряд поезій молитовного спрямування. Дослідження цього аспекту лірики поета є метою даної статті.

Молитовна лірика народжувалась, напевне, у найдраматичніші періоди життя митця, коли душа його найбільше відкрита була Всесвітові. Жанр молитви посідає суттєве місце в Стусовому поетичному світі, однак

у більшості поетичних творів молитовного характеру ніяких авторських вказівок про їхній жанр немає. Ми відносимо ці твори до жанру молитви умовно, за формальними та змістовими характеристиками, тобто вони не за назвою, а по суті відтворюють традиції молитовного тексту. Молитовна лірика відзначається деякими особливостями: 1) об'єктом поетичного звернення митця є Бог, Син Божий чи Богородиця; 2) обов'язково містить прохання, як правило, глобального характеру; 3) може виголошувати подяку, похвалу Господові, тоді має возвеличувальний характер. Теологи розмежовують молитви на покайні, прохальні, подячні, постійні. Цей тематичний поділ молитов стосується також і літературної традиції, вважає Тетяна Бовсунівська [3, с.3] Отже, молитви бувають такі, що містять прохання, сповідь, покайня, хвалу-возвеличення. З огляду на вищезазначене зробимо умовне розмежування Стусової молитовної лірики на такі різновиди: молитва-прохання, молитва-возвеличення, молитва-сповідь.

До молитов, які містять прохання, віднесемо вірші В. Стуса “Даждь нам, Боже, днесь!”, “Мій навіжений Боже...”, “Боже, не лютості – лютості...”, “Господи, гніву пречистого...”, “О Боже, тиші дай!”, “Господи, Господи, не поминай...”.

Поезію “Даждь нам, Боже, днесь!” віднесено нами до молитви-прохання, хоч ніяких алюзивних вказівок на жанр молитви вона не має, окрім звертання митця до Господа, в якому наявна ремінісценція з найпоширенішої християнської молитви, що відноситься до постійних, “Отче наш...”: “Даждь нам, Боже, днесь!”. Митець її вживає в старослов'янському варіанті. Старослов'янськи в цьому вірші використані для відтінення непрямої (алюзивної) вказівки на молитву. Конкретного прохання поезія не містить. Композиційно вона складається з трьох частин. Перша – патетичне звертання до Бога. Друга – звучить як монолог-констатація факту фізичного, духовного та інтелектуального догорання України. У цій частині монологу й розкривається суть прохання поета. Причому прохання не носить індивідуального характеру. Митець просить за всю Україну, за весь народ. Кінцівка вірша несподівана. У ній відчувається великий відчай і деяка зневіра, проривається навіть стихійний бунт:

*Як Господь нас оком поминає,
тоді, болю, грай без кунтуша!* [13, т.1, кн.1. с.91].

У вірші “Мій навіжений Боже...” вже в першому рядку-звертанні струменить велика перенапруга. Цей твір можна кваліфікувати як молитву-розпач. Відчувається, що життєві перипетії, випробування, незгоди, переповнивши серце ліричного суб'єкта, дійшли кульмінації. Тут вловлюємо ледь стримуване терпіння, крізь яке проглядається відчай. Поет просить Бога змилюватися над тими, у кого щире серце, хто має крилаті думи й душі. Покірне моління в цій поезії поєднується з пристрасною риторикою. Відчувається, що духовна сила ліричного героя, від імені якого ведеться монолог, сягає межі людського терпіння:

*Мій навіжений Боже, та ж змилуйся над нами,
молюся нині й присно, бо западеться світ,
де жити стало тісно із щедрими серцями,
а понад небесами заказано політ [13, т.3, кн.2, с.146].*

На тлі фрази “та ж змилуйся над нами...” вгадується повторюваність звернень поета до Всевишнього, тобто ця фраза дає підстави говорити, що поет уже не вперше звертається до Бога з подібними проханнями. Далі В. Стус констатує факт покарання чесних людей Богом лише за любов до рідного краю, перелічує ряд нескінченних випробувань у вигляді ґрат, колючих дротів, розводів, погроз, етапів, грубих окриків, через які в’язням сумління доводиться проходити щоденно. У розпачі поет називає Бога “навіженим”, “недорікою”. Крізь ці слова прорізається відчай, навіть деяка зневіра, подекуди вібрує майже істеричний біль. Проте вони не відповідають буквально своєму лексичному значенню, а лише озвучують настрій митця, заповнюють простір між дискретними спалахами поетового гніву, після згасання якого він переконає уявного співрозмовника, а в його особі й себе, “надію мати в Бозі”, оскільки зневіреній і змученій людині в таборі не можна втрачати надії, така втрата рівнозначна смерті.

Такою ж перенапругою струменить поезія “Боже, не літості – лютості...”, в якій митець не просить у Бога тепла й ласки, а просить сили духу, що криється не в “літості”, а в “лютості”, в “стрепіхатому стогніві”. Поет просить у Господа “лютості”, “мсти”, “стогніву”, за допомогою яких зможе знести всі випробування, бо у гніві криється протидія страху, духовній слабкості й непередбачуваним ситуаціям. Тонкий психолог В. Стус знає, що у гніві, в “лютості” людина стає сильнішою, а тому це єдиний спосіб вижити, не зламатися й зберегти гідність в обставинах, що склалися. Алла Бондаренко слушно вважає, що четверта поезія циклу “Трени М.Г. Чернишевського, тобто вірш “Боже, не літості – лютості...” “за формою нагадує молитву-прохання про внутрішнє дозрівання до бунту, протесту” [4, с.26].

Вірш “Господи, гніву пречистого...” теж не має ніяких номінативних, ані субномінативних алюзій (назви, епіграфа, присвяти тощо), які б його супроводжували. Проте він починається безпосереднім молитовним звертанням-закликом ліричного суб’єкта до Бога, оскільки жанр молитви передбачає сподівання того, хто молиться, на втручання Всевишнього в земні справи й конкретну людську долю. В. Стус знову звертається до Бога не з проханням ласки, а благає дати “гніву пречистого”, за допомогою якого обіцяє витримати всі Господні випробування. І хоч поет дякує Всевишньому за те, що дав людині вік короткий, що передбачає й недовгі муки, однак у цьому ж таки монолозі вчувається туга за життям і щире бажання продовжити його, бодай подумки, хоч яким би важким воно не було:

*Спасибі за те, що мале
людське життя, хоч надією
довжу його в віки [13, т.2, с.20].*

Однак автор вірша ні в чому не розкаюється, вірить у те, що жив просто й правильно, можливо, навіть занадто правильно. За це він вдячний

своїй матері, яка не навчила його кривити душею, а тому “не зуміла од біди вберегти”. А віра допомагає йому виживати в дуже складних життєвих умовах, про це свідчать наступні рядки вірша:

*Вірою тугу розвіюю,
щоб був я завжди такий,
яким мене мати родила...* [13, т.2, с.20].

У цьому вірші звучить мотив високої жертвності. Ліричний суб'єкт свідомо віддає себе в офіру заради високої ідеї, заради виконання свого людського обов'язку. За суттю ця лірична мініатюра В. Стуса співзвучна з поезією Лесі Українки “Дочка Іефая”, де дочка Ізраїльського судді Іефая (Іфтах) свідомо йде на смерть заради виконання обітниці, даної її батьком Богові. Ця поезія інтертекстуальна, тобто вона є сюжетною алюзією на конкретну біблійну подію (Книга суддів) [2, с.321].

У вірші “Господи, Господи, не поминай...” ліричний герой, що потрапив у межову ситуацію, на грані буття й небуття, просить Бога тільки про надання можливості якнайдовше протриматись, щоб не впасти, не оклякнути й не “узятись у порох”. У цій поезії зображено сильну духом людину, що бажає вижити за будь-яких обставин і просить Бога лише про цю невеличку допомогу.

Багато поезій В. Стуса, віднесених нами до жанру молитви, розходяться з християнською традицією, оскільки метою молитви є заспокоєння, умиротворення того, хто молиться. Стусова ж молитовна лірика часто вирізняється особливою пристрасністю, трагедійною загостреністю світовідчуття. Ознаки експресії сповнюють поезію В. Стуса, багату на художні засоби, що підсилюють емоційність молитовного слова.

До емоційно підсилювальних засобів відносяться вигуки “о” при звертаннях, присвійні займенники “мій”, “наш” та якісні (оцінні) прикметники-означення типу: “Боже праведний”, “Отче усеблагий” тощо [5, с.45]. По-різному відтінюють емоції автора й синонімічні звертання “Отче наш”, “наш Господи”, “мій Владико”, “мій Божечку”. Ці художні засоби мають алюзивний характер, оскільки вони характерні для жанру християнської молитви. Проте поет до цього ряду художніх засобів додає ще й свої, які свідчать про негативні емоційні вибухи: “навіжений Боже”, “Отче, недоріко” тощо. До таких емоційно підсилювальних засобів можна віднести й антитестику: “*Боже, не лютості – лютості, Боже, не ласки, а мсти...*”, або: “*Не Бог – а борг. Не голубінь – а біла печаль глибока*” [13, т.1, кн.2, с.90].

Молитовний процес – справа індивідуальна, можна сказати, інтимна. У молитву кожен вкладає свої прохання й сподівання: кожен молить про своє. Та молитися можна про глобальне й дріб'язкове, високе й приземлене, особисте й загальнолюдське. Ліна Костенко, замислюючись над цим питанням, устами героїні роману у віршах „Маруся Чурай” питала:

*Чи нас Господь почує усіх разом,
коли так просить кожен про своє?* [9, с.120].

Тут ідеться про дріб'язковість, роз'єднаність інтересів народу (великої його частини), який, на жаль, не прагне до об'єднання навколо однієї великої ідеї, а живе своїми мізерними проблемами й проблемками, що й призводить до ослаблення сили загального його духу. Можливо, тому нас Бог і не чує, що наші молитовні прохання є не зовсім “шляхетними”, припускає авторка твору.

Молитовна лірика В. Стуса вирізняється саме високістю духу, пропагуванням загальної шляхетної думки, намаганням об'єднати в єдине ціле прогресивні сили, сконцентрувати увагу суспільства на основній, духовно-об'єднуючій ідеї. Поет майже ніколи не молиться за себе (не “просить про своє”): “Даждь нам, Боже, днесь!”, “...змилуйся над нами”, “...дай розірвати нам пута ці...”, “...дай нам серця неприкаяні”. Оті “ми”, за кого так самовіддано молиться поет, – це друзі, рідні люди, в'язні, Україна і її народ – всі, за кого поет відчуває відповідальність, за кого болить душа. Тут В. Стус ніби виступає посередником між Богом і людьми. Релігійно-медитативна поезія митця пронизана непозірною турботою про долю суспільства, що опинилося в ізоляції від світу, керівники якого сповідують агресивний принцип існування, спрямований проти індивідуальності, культури, прогресу, національної ідеї. Як бачимо, молитовна лірика В. Стуса досить часто позбавлена містичного сенсу, а набуває здебільшого характеру розмірковувань і навіть гнівних інвектив. Глибокі лірико-філософські роздуми, що притаманні поетичним творам В. Стуса, поглиблюють інтелектуалізм, розширюють змістову наповненість його віршів, надають їм гостроти й актуальності. З огляду на різнобічність та шляхетність молитовних звертань поета Людмила Волянська дуже точно зазначила: “У житті і творчості Стуса є молитва. Знайомий він з нею інтимно й інтелектуально. Це і зов землі, і наука матері, і студії свідомі над Божим Словом” [6, с.412]. Проблеми, порушені в молитовній ліриці поета, співзвучні із загальнолюдськими проблемами. Однак це не свідчить про те, що поет не “мав у серці Бога” чи не робив спроб “піднесення розуму до Бога”, а є ознакою лише того, що він мав чисту душу, гаряче серце і світлий розум, які у своїх найкращих сподіваннях звертав до Всевишнього. Додатковим підтвердженням тому є інші поезії В. Стуса молитовного спрямування, що пронизані “світлими” настроями: “Тільки тобою білий святиться світ...”, “Возвелич мене, мамо”, “Ти, наче Богородиця...”, “Зелена, блакитна, прозора дзвіниця...”. За змістом і жанрово вони нагадують молитви-возвеличення.

За твердженням Олександри Черненко, у вірші “Тільки тобою білий святиться світ...” В. Стус співає хвалу своєму Творцеві [15, с.444]. Достеменно цього ми знати не можемо, оскільки ніяких алюзивних ознак ця поезія не містить. Безперечно лише одне: цей вірш є найвищим виявом любові, відданості, пристрасті. Таку патетичну хвалу можна співати лише дуже дорогій особі: коханій людині, Батьківщині, Господові. Високий пієтет цієї ліричної мініатюри тотожний благоговінню перед Творцем, що є непрямую алюзивною вказівкою на молитву-возвеличення. Щоправда,

М. Наєнко вважає, що структура цього вірша романсова і присвячений він вітчизні, а “образна атрибутика вірша... підказує, до якої саме вітчизни звернений той мелодійний рух [11, с.166]”:

*Спів калиновий піниться над водою, –
Тільки тобою, тільки тобою!* [13, т.3, кн.1, с.42].

Поезія “Возвелич мене, мамо” має дещо спільне з кондаком. Митець співає його на славу своєї матері, образ якої ним ідеалізується. Звертаючись до неньки, як до святої, поет порівнює її з Богородицею.

Вірш “Ти, наче Богородиця...” теж не містить ніяких алюзивних присвят. Однак, з огляду на попередній вірш “Возвелич мене, мамо”, де автор порівнює свою матір з Богородицею, нами зроблено припущення, що і ця лірична мініатюра присвячена матері, яку він боготворив і за яку найбільше боліло серце поета. Стилістично ця поезія ближча до акафіста: митець возвеличує свою матір і співає їй хвалу, як це робиться в акафістах відносно Богородиці.

У вірші “Зелена, блакитна, прозора дзвіниця...” поет зображує ідилічну картину єднання людини й природи, співає хвалу мудрості й гармонії світобудови. У цій поезії В. Стусом розкривається взаємодія зовнішнього світу і світу внутрішнього, духовного. Людина (мікросвіт) постає в єдності з природою (макросвітом) як її невід’ємна частинка. Тут наявна оптимістична установка поета на гармонійне й доцільне буття оточуючого світу. Митець ніби схиляється перед гармонією світоладу, протиставляючи її первісному хаосу. Природа тут постає як духовна субстанція. У поетичному баченні митця вона набуває ефекту всеосяжного духовного синтезу, стираючи межі між реальним опредмеченим буттям і духовним світом. За патетичною риторикою та закликами людства до святої молитви ця поезія алюзивно співвідноситься з різдвяною щедрівкою, якій притаманне оспівування народження Сина Божого. Потужна енергія любові до рідної землі струменить нестримним потоком, огортаючи духовним теплом кожен рядок поезії. Ідентифікація топосу (України) здійснюється поетом через кількаразове зображення основної фольклорної деталі: “трона калини” та прямих номінативних вказівок – “Господь України”, “сини України”:

*Бубнявіє золото треном калини,
тут Бог ся рождає, Господь України.
Злотозгук цяткований треном калини,
бо тут ся рождають сини України* [13, т.3, кн.2, с.64].

Окрему групу поезій молитовного спрямування складають вірші, що нагадують молитви-сповіді. Найвиразнішими серед них є: “О, Боже мій! Така мені печаль...” та “Цілую в сні сумне твоє обличчя...”.

Вірш “О, Боже мій! Така мені печаль...” має лише непряму алюзивну вказівку на молитву – безпосереднє звертання до Бога. Проте стилістично він ближчий до медитативного вірша, в якому митець у ліричному монологі здійснює процес самоаналізу буття й умовного накреслення подальшого шляху з урахуванням невідворотності долі. Він просить

пробачення у своїх рідних – матері, дружини, сина – за причинені їм страждання, розуміючи, що дороги й вороття назад немає:

І вся тобі дорога – вниз чи вгору.

Пішов туди. Пішов туди. Пішов [13, т.3, кн.2, с.79].

У вірші “Цілую в сні сумне твоє обличчя...”, присвяченому матері, ліричний герой теж просить прощення за принесені страждання. Він свідомий своєї подальшої долі в’язня, а отже, і її долі матері-страдниці. На певному етапі життя їхні дороги нібито розійшлися, але обидві вони стражденні й обидві прямують у смерть, впевнений автор вірша:

Дороги розбігаються нарізно,

але обидві – в смерть. Обидві – в смерть [13, т.2, с.150].

У поетичному світі В. Стуса є вірші, які лише частково містять молитовні інтонації, ремінісценції чи невеликі вкраплення з християнського молитовного тексту. В основному, це просто молитовні звертання до Бога чи цитування з молитви “Отче наш...”. Олена Ткаченко справедливо вважає, що надзвичайна сила “Отче наш...” як слова Господнього, а також виняткова популярність цієї молитви викликали численні наслідування, переробки й пародіювання [14, с.18]. Так, у вірші “Чого ти ждеш?” ліричний герой чи, пак, героїня звертається до Господа з пристрасним молінням про свою Україну, використовуючи деякі цитації з молитви “Отче наш...”: “*Боже, най святиться, // о най святиться край проклятий мій*” [13, т.1, кн.1, с.187]. Ремінісценцію з тієї ж постійної християнської молитви використовує поет у вірші “Москва. Столиця в сотні лиць...”, де вустами своєї героїні молить Бога про помилування: “*Шепоче тихо: Отче наш, // еси на небеси, – помилуй!*” [13, т.3, кн.1, с.134]. Молитовні звертання поета до Бога спостерігаємо й у віршах “Уже Софія відструменіла”: “*дай мені, Боже, чесного шляху, // дай мені, Боже, гордого лику!*” [13, т.3, кн.1, с.153]; “Отак і вікувати...”: “*І – Господи прости. // Не нарікаю, Боже, // на іспити важкі...*” [13, т.1, кн.1, с.149]; “Дякую, Господи, – чверть перейшла...”: “*Дякую, Боже, за мить торжества!*” [13, т.3, кн.1, с.86]; “Були мої моління все...”: “*Молюся. // Мій Боже, пане мій, почуй*” [13, т.3, кн.2, с.115] та багатьох інших. Кожен із наведених випадків є прикладом інтертексту, тобто текстом у тексті, який входить до структури авторських творів і є структуротворчою його частинкою.

Слід зазначити, що в усіх Стусових молитовних звертаннях до Бога немає приниженості, рабського поклоніння, безапеляційної покори. Навіть у своїх молитвах-проханнях митець виступає як особистість, що здатна мислити самостійно, усвідомлювати й відчувати вищу істину, а отже, має потребу звертатися до Творця з проханнями глобального характеру. У центрі його молитовних прохань знаходяться проблеми морально-етичного спрямування, де особистісні аспекти перемешуються з суспільними, злободенні з вічними. Наскрізним є мотив стурбованості за духовне пригноблення нації, деградацію людського суспільства й усвідомлення своєї відповідальності за його долю.

1. *Бетко І.П.* Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії кінця ХІХ – початку ХХ ст. – Zielona Gora – Kijow, 1999. – 160 с.
2. Біблія. – Об'єднання біблійних товариств, 1990. – 1255 с.
3. *Бовсунівська Т.* Молитва як літературний жанр // Дивослово. – 2003. – № 7. – С.3 – 8.
4. *Бондаренко А.І.* Лінгвостилістичний аналіз циклу Василя Стуса “Трени М.Г.Чернишевського” // Дивослово. – 2003. – № 1. – С. 6 – 11.
5. *Брайло Ю.* Семантика стилістичної інтерпретації християнських теонімів у поезії Василя Стуса // Дивослово. – 2003. – № 1. – С. 44 – 48.
6. *Волянська Л.* “Прощай, Україно, моя Україно, чужа Україно, навіки прощай!” // В. Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників. – Балтимор – Торонто: Укр. видавництво “Смолокип” ім. В. Симоненка, 1987. – С. 402 – 423.
7. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Рус. яз., 1981 – Т. 2. И – О. – 770 с.
8. *Ісіченко І.* Молитовний дискурс у літературі Київської Русі // Слово і час. – 2005. – № 1. – С. 5 – 14.
9. *Костенко Л. В.* Маруся Чурай // Поезія: Ліна Костенко, О.Олесь, В.Симоненко. – К.: Наукова думка, 1999. – 272 с.
10. *Наєнко М. К.* Інтим письменницької праці: 3 лекцій про специфіку художньої творчості. – К.: Педагогічна преса, 2003. – 280 с.
11. *Салига Т. Ю.* Молимося, Боже єдиний... // Слово Благовісту. Антологія української релігійної поезії. – Львів: Світ, 1999. – С.7 – 40.
12. *Стус В.С.* Твори: У 4-х т.; 6-ти кн. – Т.1-4. – Львів: Видавнича спілка. “Просвіта”, 1994 – 1999.
13. *Ткаченко О.* “Отче наш” в українській традиції // Слово і час. – 2005. – №1. – С.14 – 28.
14. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: В 3 т. – К.: Рось, 1994. – Т. 3. – 688 с.

Summary

The author of the essay underlines that there is no humiliation in Stus's applications to the God. Even in his lamentations addressed to the Almighty the poet appears to be a real personality who feels the necessity to pray for happiness of all humanity. The problem of national spiritual oppression, degradation of human society and realization of his own duty to defend the national interests are the main themes of his poetry.

Стаття надійшла до редколегії 4.08.2005